

KISS DÁVID

A populáris irodalom megjelenése a középiskolai irodalomtankönyvekben¹

<https://doi.org/10.71157/upsz.2025.05-06.08>

KÖZELÍTÉSEK

BEVEZETÉS

Talán egyik, korábban megkérdőjelezhetetlen fontosságúnak és kifejezetten magas presztízstűnek tekintett iskolai tantárgyat sem érik olyan jellegű és méretű kihívások napjainkban, mint az irodalmat. A digitalizáció korában a diákok hagyományos értelemben vett olvasóvá nevelése – amely e stúdium talán leginkább kardinális feladata – egyre nehezebb feladatot jelent, és ez új megközelítések, új tartalmak adaptálását teszi szükségessé. Ugyanis a netgeneráció olvasási szokásainak radikális változása (a klasszikus szépirodalom olvasásának egyre romló tendenciája), az irodalmi művek által a múlttal való szerves kapcsolódás szükségének háttérbe kerülése, az irodalomtanításnak a hagyományos, történeti (kevésbé adaptív és elavultnak ható), lexikális tudás átadására pozícionált nevelési gyakorlata, valamint a digitális és populáris kultúra termékeinek (képregényadaptációk, számítógépes és konzoljátékok, applikációk stb.) ugrásszerűen növekvő presztízse miatt az

irodalom tantárgy jelenlegi, szinte kizárólagosan kanonizáltak mondható ismeret- és olvasmányanyaga az irodalomtanítás válságát folyamatosan mélyíti.

A populáris művek tananyagba emelését, ezáltal az iskolai olvasmányok körének a ma fiataljait körülvevő mediatizált világ felé való elmozdítását a *NAT* 2020-as módosítása sem hozta el, sőt még inkább a klasszikus irodalom irányába billentette a mérleg nyelvét (Kiss, 2020, 2021a). A *Nemzeti alaptanterv* nevelési-oktatási irányelvei és műveltségterületei alapján létrehozott *Kerettantervek*ben korábban sem jelentek meg teljesen populáris művek (vö. *Nemzeti alaptanterv*, 2012; 2020; *Kerettantervek*, 2012; 2020), azonban különböző tankönyvek, bár eltérő fókusszal, de feldolgozták a népszerű irodalom témakörét, vagy utaltak populáris művekre, amit alább először a 2012-es *NAT* kerettanterveivel optimalizált tankönyvek bemutatásával példázok. A tankönyvek elemzésekor nem törekedtem a populáris irodalom jelenlétének teljes körű vizsgálatára; azt igyekeztem felmérni, hogy az egyes tankönyvcsoportok esetében jellemzően

¹ A KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS MINISZTERIUM EKÖP-24 KÓDSZÁMÚ EGYETEMI KUTATÓI ÖSZTÖNDÍJ PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

melyik témakörökben és milyen módon (mekkora súllyal, mely célból) jelenik meg a popkultúra.

Korábbi írásaiban és kutatásaim során a *Görög mitológia és a Középkor irodalma* tanegységek részeként tártam fel és értékeltem a népszerű, kortárs ifjúsági regények pedagógiai lehetőségeit (Kiss, 2021b; 2022a), ezért itt, a tankönyvek elemzése során is kiemelt figyelmet fordítottam az ezeket a témaköröket tárgyaló fejezetek áttekintésére. Tankönyvanalízisem kvalitatív fókuszú, komparatív jellegű elemzés, ugyanannak a témának (népszerű irodalom) a tankönyvi szövegeit vetettem össze azért, hogy kirajzolhassam a populáris irodalom megközelítésének és értékelésének eltérő szemléletét, amely fontos összetevője lehet a tanulói motiváció előmozdításának, a különböző feladattípusok vizsgálatával és értékelésével pedig a tankönyv tanulásirányító, tanulástámogató funkciójának minőségére következtettem (vö. Kojanitz, 2005).

Nem végeztem kvantitatív jellegű vizsgálatokat az oktatási segédleteken, ugyanis az így nyerhető adatok meglátásom szerint kevésbé járultak volna hozzá a tankönyvek populáris irodalmat közvetítő szövegeinek leíró vizsgálatához. Azonban mégis fontosnak tartottam az oktatási segédletek minőségi szemlélését ebben a kontextusban, ugyanis a tankönyvek egyrészt a nemzeti kultúra szimbólumainak tekinthetők, ezáltal nemzeti eszmények és értékek kifejezői (Schoemaker, 1962), másrészt tükröi is az oktatási viszonyoknak – a közoktatás történéseinek mindig van tankönyvi dimenziója (Kaposi, 2012) –, mindezzel összefüggésben

pedig kiolvashatók belőlük az adott tanügyi rendszer jellemző vonásai (Horváth, 1996), tehát esetünkben az, hogy miképp vélekedik az oktatást tartalmában és eszközeiben is meghatározó irányító intézményi háttér például a populáris irodalomról, milyen szerepet szán ennek a regiszternek a diákok (olvasóvá) nevelésében és tanításában.

KORÁBBI, MEGHATÁROZÓ TANKÖNYVEK

Bár 2010-es megjelenésével még a 2012 előtti alaptantervhez illeszkedik, mégis fontosnak tartom röviden megemlíteni Fűzfa Balázs élmény- és szövegközpontú tankönyveit. Ez a tankönyvcsalád csak részben követi a megszokott kronológiai elrendezést, a 9. évfolyamnak szánt kötet (Fűzfa, 2010) első negyede az irodalom mint művészeti ág működését, jellemzőit (nyelv, jelrendszer, fikcionalitás, tér és idő, szerző – mű – befogadó stb.) járja körül, s mindezt folyton szövegeket felhasználva, szövegek vonzásában teszi. A népszerű irodalommal markánsan először ennek a bevezető résznek a *Tér, idő, irodalom* fejezetében találkozunk, ahol a műben megjelenő fantasztikumot és fikciót *Márquez* egy novellája mellett a *Harry Potter* regénysorozat és Stephenie Meyer *Alkonyat*-sorozata kapcsán tárgyalja a szerző. *Az antikvitás gondolkodása és jelformái – ma* című (a mítoszokat tárgyaló) fejezetben pedig Tolkien *A Gyűrűk Ura* című regénye és a *Csillagok háborúja* jelenik meg mint két olyan mű, amely modern mitológiát igyekszik létrehozni (vö. Fűzfa, 2010, 73. o.).

tükröi is
az oktatási viszonyoknak

Az Eszterházy Károly Egyetem Oktatáskutató és Fejlesztő Intézete gondozásában jelent meg Pethőné Nagy Csilla *Irodalom* tankönyvsorozata, amelynek a 9. évfolyam részére készített I. kötete (*Pethőné Nagy*, 2016) a tananyagokat bevezető *Szövegvilágok* témakör *Népszerű irodalom – szépirodalom* címet viselő fejezetében, tehát külön tematikus egységként tárgyalja a populáris irodalom zsánereit, irányzatait, viszonyát a szépirodalomhoz. A tankönyvsorozatot az az *Arató László* lektorálta, aki szintén elkötelezett az iskolai kánon megújításában (vö. *Arató*, 2006; 2013; 2017).

A tankönyvi témakörök felépítése a feladatok tekintetében az RJR-modellt követi (ami a tanóra *ráhangelés-jelentésteremtés-reflektálás* hármas felosztását jelenti), az említett fejezet ráhangolás gyanánt a népszerű irodalom és szépirodalom kategóriáiba való besorolás problematikájának megvitatását, tehát a kánon működésének feltárását kínálja fel a diákoknak. Továbbá a népszerű irodalom meghatározó zsánereinek (képregény, krimi) összetevőire, valamint a *Ponyvaregény* c. film beemelésével a popkultúra transzmediális létformájára irányítja a figyelmet, s mindemellett konkrét szövegre is hivatkozik (*Harry Potter*). Rowling regénysorozatának tankönyvi megjelenése az elmúlt évek olvasásfelmérései eredményeinek fényében nem meglepő, az azonban mindenképp említésre méltó, hogy a műhöz tartozó feladat arra biztatja a diákot, hogy fogalmazza meg, miért szereti vagy épp nem kedveli a könyvsorozatot (vö. *Pethőné Nagy*, 2016), ezáltal a populáris irodalom élvezetének kérdésére reflektál még egy olyan népszerűségében

megkérdőjelezhetetlennek tűnő alkotás esetében is, mint a *Harry Potter*.

A rövidsége ellenére is kiemelten fontosnak tekinthető fejezet tananyaga a ponyvairodalom eredetének rövid áttekintését, magas irodalommal szembeni hagyományos pozíciójának körvonalazását, népszerű volta lehetséges okainak listáját, valamint a népszerű irodalom fontosabb irányzatainak, műfajainak grafikus szervező segítségével történő bemutatását, a kultusz fogalmának többféle megközelítését tartalmazza. Kiemelendő a szerző megállapítása, amely szerint „szépirodalom és népszerű irodalom határait nehezen lehet

megnyugtatóan kijelölni. Korunk művészet-szemléletének egyik meghatározó vonása például éppen a népszerű (populáris kultúra) és a művészi (elit kultúra) határainak elmosása” (*Pethőné*, 2016, 13. o.).

Vitatom, vagy még inkább leszűkítőnek, determinálónak érzem ugyanakkor a szerző álláspontját akkor, amikor a hagyományosan ponyvairodalomnak nevezett műveket összefoglalóan „szórakoztató, népszerű, izgalmas olvasmányoknak” tartja, amelyek egyébként „nem eredetiek és nem egyediek”, s talán legfőbb erényük, hogy „van olvasótáboruk, közönségük” (*Pethőné Nagy*, 2016, 12. o.).

Úgy vélem, hogy a populáris regiszterbe sorolt alkotások közt is találunk olyanokat, amelyek nem kizárólag egy adott zsáner bevett eszközeinek, motívumainak, tipikus karaktereinek, helyzeteinek, cselekményelemeinek és egyéb narratív megoldásainak újrahasznosításából keletkeznek (s ez okból valóban nem tekinthetők eredetinek), hanem olyan műveket is, amelyek jól

fogalmazza meg, miért szereti
vagy épp nem kedveli

felismerhető egyediséget hordoznak amellett, hogy a populáris regiszterre jellemző általános sajátosságokat (egyszerűbb nyelvezet, könnyebb érthetőség, kiterjedt olvasóbázis stb.) is felmutatják. Ennek szemléltetésére több populáris szöveg is ajánlható pályán lévő magyartanárok számára (Kiss, 2022a).

A Pethőné-féle tankönyv (a témának dedikált külön fejezet mellett) más témakörök ismeretanyagának feldolgozásába is (legtöbbször a feladatok között, egyfajta kitekintésként, intertextuális kapcsolásként) bevon populáris alkotásokat (regényeket, filmeket, regények filmadaptációit stb.). A 9. évfolyam számára kidolgozott I. kötet *Szerző – mű – befogadó* című fejezetében találunk modern disztópiát (*Ray Bradbury: Fahrenheit 451*) az olvasás és könyvek égetése, az olvasó ember mint ellenség témái kapcsán, ezzel a regénybeli technodiktatúra kultúrpolitikájának és kultúrafogyasztásának működésére irányítva a figyelmet, míg a *Mítoszok* témakör (Fűzfa Balázs tankönyvéhez hasonlóan) *A Gyűrűk Ura* és a *Csillagok háborúja* filmes világot emeli be, ezeket modern mítoszként tárja a diákok elé, s az alkotásokra vonatkozó kérdéseivel a mitikus történetek népszerűségének okait firtatja. A popkultúra elemei a tankönyv folytatásában is feltűnnek, Ovidius *Átváltozások* című művének bemutatását például a Marvel- és a DC-képregény-univerzum két szintén átváltozó szuperhőse, *Pókember* és *Superman* színesíti. Fontos és adekvát választásoknak tartom a tematikus egységekhez kapcsolt populáris műveket, amelyek az antik (klasszikus) alkotásokat

maivá, aktuálissá, befogadhatóbbá, a diákok számára vonzóbbá tehetik.

DIGITÁLIS TANANYAGOK

A 2012-es *NAT*-hoz készített tankönyvek szemléjét egy olyan digitális tankönyv bemutatásával zárom, amely két szempontból is kiemelkedik az eddig tárgyalt oktatási segédletek sorából: egyrészt olyan tudástárról van szó, amelynek a *NAT* 2020-as módosításához is készült aktualizált (az előző, még szintén elérhető verzióhoz képest némileg eltérő) változata, másrészt ez egy digitális tankönyv, amely a hipertextes elrendezés

következtében a diákok igényeinek és keresési rutinjainak megfelelőbb formát jelenthet a hagyományos tankönyvekkel szemben, jelentőségét pedig az adja, hogy a Covid-19-járvány miatt bevezetett otthontanulás időszakának köszönhetően a tanárok módszertani palettájának amúgy is meghatározó részévé váltak a digitális tananyagok, alkalmazások (Szűts, 2020; 2021), így valószínűleg egyre gyakrabban kerülnek ezek a digitális tartalmak a diákok elé.

A Nemzeti Köznevelési Portál (a továbbiakban: nkp) okostankönyvei olyan multimédiás taneszközök, amelyek az egyes témakörök ismeretanyagát hipertextes, kép-, hang- és videóanyagokkal kiegészített szöveggé jelenítik meg. Mind a 2012-es, mind pedig a 2020-as *NAT*-tal kompatibilis verzió az Oktatási Hivatal tankönyvein alapuló digitális segédlet, előbbi a FI-501020901/1 kódú tankönyv felépítésével és tartalmával közel azonos. Ebben a

több populáris szöveg is
ajánlható pályán lévő
magyartanárok számára

tankönyvben (és annak digitális változatában) nem találunk olyan, az irodalom világába bevezető jellegű tanegységet, mint Fűzfa Balázs vagy Pethóné Nagy Csilla említett könyveiben – itt kizárólag a kronológia a tananyag szervezőelve, azonban bizonyos témakörök feladatai között megjelennek a popkultúra termékei. A görög mitológia tematikus blokkjában például a *Harry Potter* kerül említésre modern mitológiát létrehozó műként. A regényhez egy érvelő feladat kapcsolódik, amelynek fókuszában az a kérdés áll, hogy gyerekregény vagy felnőttolvasmány-e a könyv.

Populáris művek *Az antikvitás irodalma* fejezet tanegységeinek hasonló helyein, tekintés gyanánt megjelennek, például *A trójai mondakörnél* (*A repülő osztály* című regény és filmadaptációja), valamint a homéroszi eposzok tárgyalásánál (a *Holdfény királyság* című film), illetve Catullus lírájának bemutatásakor (*A Gyűrűk Ura* mint film), leginkább érvelő jellegű feladatok tárgyaként. Az nkp okostankönyvének NAT 2020-hoz fejlesztett változata irodalomból a fejezetünkben később bemutatott OH-MI09TA kódú könyv anyagát, elrendezését és szemléletét követi – ennek értékelésére részletesebben a papíralapú tankönyv elemzésénél térek ki. Mindkét digitális oktatási segédlet tartalmaz egy rövid (közel 3 perces) videóanyagot *Tanár születik – A görög mitológia amerikai módra* címmel, amely néhány válogatott példán keresztül kapcsolja össze az antik mitológia alakjait a modern mítoszok (a Marvel- és DC-képregények, valamint a *Harry Potter*) figuráival. Fontos eredménynek tartom, hogy ez a videó helyet

kapott a digitális tankönyvekben, játékba hozva ezzel a popkultúra elemeit a túlnyomórészt klasszikus fókuszú tananyagban, ám mindez ebben az elrendezésben szinte kizárólag a tanegységek színesítésére, dúsítására szolgál, nem szervesül az ismeretanyagba (feladat sem kapcsolódik hozzá, nem mutat túl önmagán), így továbbra is különválnak a klasszikus és kortárs, magasirodalmi és populáris kánon, ráadásul a videó megvalósítása, a narráció és a képminőség együttese sajnálatos módon dilettáns jelleget kölcsönöz a produktumnak, így ez a multimédiás összeállítás véleményem szerint önmagában kevésbé hasznosítható a pedagógiai munkában.

ÚJABB TANKÖNYVEK

A NAT 2020-as módosításához az Oktatási Hivatal két középiskolai irodalomtankönyvet is készített: az egyik a Mohácsy Károlyféle korábbi tankönyvnek az új tantervhez való igazítása, a másik pedig a kiadó egy további tankönyve alapján készült. Mindkettő egy néhány (három, illetve két) oldalas, külön fejezetet szentel a népszerű irodalom bemutatásának. Az Angyalné Volant Vivien által írt, OH-MI09TA kódú tankönyv a NAT fogalmi keretét és megközelítését veszi át a „magas irodalom” körébe tartozó művek jellemzésekor, amelyek „közös vonása, hogy esztétikai igénnyel megírt, értékközvetítő szerepű, összetett szövegek. Olyan alkotások, melyek révén a befogadó képes értelmezni önmagát és az őt körülvevő világot, sőt, a befogadás során katarzist

fókuszában az a kérdés áll,
hogy gyerekregény vagy
felnőttolvasmány-e

él meg, miközben a szépség esztétikai minőségével találkozunk.” (*Angyalné*, 2020, 12. o.) Azonban a népszerű irodalom műveinek előbbinél jóval rövidebb, ebből kifolyólag leszűkítő és nem túl pozitív kicsengésű áttekintése már értékelő gesztust hordoz, ugyanis a tananyag szerint „a népszerű (populáris) irodalom ezzel [ti. a magas irodalommal] szemben nem kívánja formálni az olvasót. Szándéka a szórakoztatás.” (*Angyalné*, 2020, 12. o.) Pethőné korábban megvizsgált fogalommagyarázatával ellentétben itt nem az egység vagy eredetiség kritériumai szerint válik értékkélet tárgyává a

populáris irodalom, hanem a szöveg *funkciója* a bírálat alapja. Leegyszerűsítőnek és túlzóan általánosítóknak tartom a tankönyvi szöveg szemléletét, mikor a populáris művek kizárólagos céljaként a szórakoztatást jelöli meg (még akkor is, ha nyilvánvalóan ez alapvető célja az ilyen műveknek), ezáltal ráadásul implicit módon azt is állítja, hogy minden esetben pontosan megragadható a mű megírását megelőző szerzői intenció, és azt, hogy ez a népszerű irodalmi alkotások esetében kizárólag a szórakoztatás.

A populáris irodalom magyarázatának másik összetevőjét pedig tévesnek és kifejezetten károsnak ítélem, jelesül azt, hogy ez az irodalom *nem kívánja formálni az olvasót*. Mint minden műalkotás, a populáris regiszterbe tartozó szövegek is hatást gyakorolnak a befogadókra, ezáltal valamilyen módon feltétlenül formálnak is, ez működésükből, létformájukból fakad. A tankönyvi szöveg gondolatmenete ezt a hatásmechanizmust is a szerzői szándék megnyilvánulásaként

értelmezi, ugyanis a *nem kívánja és szándéka* kifejezések az író felé mutatnak. Ezt tehát úgy érthetjük, hogy a populáris művek szerzői a szórakoztatáson kívül nem kívánnak egyéb, „formáló” hatást elérni. Ez az ítélet példának okáért a korábbi írásaimban részletesen tárgyalt *Percy Jackson*-regény(ek) említésével is cáfolható (vö. *Kiss*, 2021b; 2022a), hiszen e regények a szerző szerint is kimondottan tanító szándékkal, a görög mitológia könnyed megismertetésének igényével készültek, s e funkciójuknak ténylegesen nagy szerepe van.

Az OH-MI09TB

kódú könyv szövege sem kerüli ki az értékkéletet tartalmazó fogalomalkotást a népszerű irodalom kapcsán. Az előbbieken bemutatott tankönyvekhez hasonlóan szintén a

legfontosabb jellemzők között említi a populáris művek nagy olvasótáborát, csakhogy utána a népszerű irodalom lesújtó leírását adja: „Ez a fogalom pejoratív (rosszalló) jelentéssel is bír, azaz kevésbé igényesen megírt vagy közhelyes, sablonos gondolatokat megfogalmazó műveket jelöl.” (*Kiss és Tankó*, 2020, 29. o.) Nem önmagában a fogalomhoz tapadt pejoratív jelentés felidézését tekintem problematikusnak, hanem azt, hogy e nézetet a tankönyvi szöveg reflektálatlanul hagyja, ezzel kimondatlanul is legitimálva azt. Néhány sorral később „elimeri” ugyan a ponyva jelentőségét, ám kizárólag abban, hogy növeli az olvasótáborát, és a magas irodalom számára is alapanyagot szolgáltat (vö. *Kiss és Tankó*, 2020), ami szintén leszűkíti a népszerű irodalom szerepét, mégis kevésbé kivetnivaló, mint a *kevésbé igényes, közhelyes, sablonos*

később „elimeri” ugyan a ponyva jelentőségét, ám kizárólag abban, hogy növeli az olvasótáborát

jelzők általánosító ráaggatása e művek sokrétű világára.

Mindezek után talán kevésbé meglepő, hogy a görög mitológiát és a középkor irodalmát tárgyaló tanegység részeként egyik tankönyv sem tesz említést a populáris irodalmi alkotásokról, modern mítoszokról, sem a tankönyvi főszövegben, sem pedig az ahhoz kapcsolódó kiegészítő anyagokban, feladatokban.

Az OH-MI09TA kódú könyvnek *Az irodalom ősi formái* tanegységében, az összefoglaláshoz rendelt feladatai között találunk olyat, amely a görög és római istenek egymással való megfeleltetését célozza, két, csoportmunkát kívánó feladatban a műsáknak kell utánanézni, vagy valamelyik isten útlevelét elkészíteni, az interneten való böngészést egy feladat kéri, amely *Artemisz* istennő két különböző szoborábrázolásának megtalálására szólít fel, ám a populáris irodalom és társművészeti felé egyik feladat sem tekint ki, amit kihagyott lehetőségként, súlyos mulasztásként értékelek.

Az átdolgozott Mohácsy-könyv mitológiai fejezete *Az irodalom ősi formái. Mágia, mítosz, mitológia* címet viseli. Ez a fejezet sem hozza játékba a mítoszokat újraíró populáris alkotásokat, mindössze annyit jegyez meg, hogy „művészet és a mítosz együttélése igen hosszú ideig tartott, s a mitologikus motívumok – új értelmezésben, jelképként, hasonlatként – voltaképpen mindmáig állandó ihletforrásai az irodalomnak, de más művészeti ágaknak is” (*Kiss és Tankó, 2020, 52. o.*), ám konkrét példákkal nem teszi érthetőbbé ezt a megállapítást (holott ide is kiadván illeszkednének a modern mítoszok mint valóban olyan művek, amelyek az

antik előképeket írják újra, folytatják, helyezik új összefüggésekbe, kontextusokba).

A népszerű irodalom megismertetésének szemléletét, a fogalomalkotást és a populáris irodalmi alkotások mellőzését a két tankönyv esetében azért is találok kifejezetten problematikusnak, mivel ezek a leginkább aktuálisnak és elterjedtnek számító tankönyvek, így az ismeretek közlése mellett irodalomszemléletet és érték(ítélet)et közve-

títő funkciójuk, valamint a tárgyhoz való viszonyulást formáló szerepük is kiemelkedő. A popkultúra termékeit közhelyes-

szemléletében leginkább előremutató oktatási segédlet

nek, sablonosnak, kevésbé igényesnek, nem formáló jellegűnek bélyegző tankönyvi szövegek a magas irodalom és a populáris közötti, kvázi mesterségesen generált távolságot, az éles elkülönülést tovább növelik ahelyett, hogy közelítenék egymáshoz ezeket a kánonokat, felismerve és hangsúlyozva a népszerű alkotások fontosságát az olvasóvá nevelés folyamatában.

Ez utóbbit teszi a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia NAT 2020-hoz készített *Irodalom 9.* tankönyve, amely a Szent István Kiadó gondozásában jelent meg, s amelyet a popkultúra magyartanításba emelése szempontjából a tartalmában leginkább innovatív, szemléletében leginkább előremutató oktatási segédletnek tartok. Ez a kiadvány már tananyagának elrendezésében is különbözik az eddig bemutatottaktól: bár ennek a tankönyvnek az elején is egy, az irodalom mint művészet világába bevezető fejezet kapott helyet, ebben azonban nem jelenik meg külön a népszerű irodalom, azt a következő nagy témakörben (*Az irodalom ősi formái – Mágia, mítosz, mitológia*),

önálló fejezetként találjuk *Hősök és archetipusok a populáris kultúrában* címmel. E tananyagelrendezés koncepciójának körvonalazása és kialakítása feltételezi azt a lényegi mozzanatot, amelyet korábban a tantervek és a tankönyvek kapcsán is alapvető kívánalomként említettem, hogy a populáris irodalom ne kizárólag érdekességként, hanem tananyagszervező elvként és tényezőként jelenjen meg az iskolai kánonban, ugyanis véleményem szerint így képes valódi hatást gyakorolni az iskolai olvasóvá nevelés folyamatában a diákok olvasáshoz fűződő attitűdjére (vö. *Kiss*, 2020).

A fejezet főszövege több szempontból is figyelemre méltó: egyrészt meggyőző alapossággal, különböző populáris szubkultúrákból és zsánerekből vett példák-
kal (szuperhős-thriller, képregény-adaptáció, fantasy, animáció, rajzfilm) mutatja be a népszerű művek fontosabb témáit (a felbomlott rend helyreállítása, az igazság képviselése stb.), motívumait (utazás, küzdelem, beavatás, átváltozás), alakjait (a szuperhősök mint modern hőszok), másrészt nem magyarázza a populáris kultúra fogalmát, nem helyezi el a megszokott, a magas irodalommal bináris oppozíciót képező szerkezetbe, s ami még lényegesebb: nem kapcsol a fogalomhoz pejoratív, értékelő jelzőket, alacsonyabb esztétikai tapasztalatot, a formálás igényéhez képest alárendelt, másodlagos funkciókat. Az ismeretközlő főszöveg maga is formabontó és innovatív, mert bár a bevezető gondolatok megegyeznek a korábban értékelt tankönyvek vonatkozó megállapításaival (hogy a mitikus motívumok a mai napig

meghatározók a művészetekben), a szuperhősök modern hőszokként való bemutatásakor egészen szélsőséges példákkal, a „hősök” többféle arcával találkozhatunk. Ahogy több korábbi tankönyvben, itt is megjelenik *Pókember* és *Superman* alakja, előbbi az átváltozás, utóbbi az antik hősökkel való megfeleltetés témái kapcsán, új elem azonban a *Watchmen* képregényvilágának említése, amelyet a tankönyvi szöveg a képregénykánon hagyományos kliséinek egyfajta dekonstrukciójaként értékel, s hőseit

„ellentmondásos, dinamikus jellemeknek” tekinti (*Pásztor*, 2021, 24. o.), ezzel is érvénytelenítve azt a – populáris irodalmi alkotásokkal szemben

gyakran hangoztatott – nézetet, amely szerint ezek a művek csupán egyszerűbb karaktereket, típusokat vonultatnak fel.

A modern mítoszokat felépítő archetipikus szerkezetek áttekintése után a fejezet *A Gyűrűk Ura* minden eddig említett tankönyvénel alaposabb bemutatásával zárul. A regénytrilógia tárgyalásának tétje itt nem kizárólag annak népszerűsége, az ismeretközlő szöveg ugyanis felsorolja *Tolkien* művének előképeit a germán mitológiából, amelyek saját nyelvvel, kultúrával, történelemmel, hitvilággal rendelkező magánmitológiává szerveződnek az alkotásban, röviden összefoglalja a sorozat fabuláris vázát, központi témáit, elhelyezve a könyvet mese és mítosz határán (vö. *Kiss*, 2017), majd megállapítja, hogy: „A Gyűrűk Ura minden idők egyik legnagyobb könyvsikere, műfaji mérföldkő” (*Pásztor*, 2021, 25. o.). A modern mítoszok és antik mintáik tudományos igényű összekapcsolását a tankönyvi fejezet

a populáris kultúra fogalmát nem helyezi el a megszokott, a magas irodalommal bináris oppozíciót képező szerkezetbe

a mítoszkritikai iskola rövid ismertetésével és Northrop Frye nevének idézésével mélyíti el, ami, bár nem lép be szervesen a tananyagba, további kutatásokhoz és a téma alaposabb tárgyalásához járulhat hozzá.

Az S. Pásztor Judit szerkesztette katolikus *Irodalom 9.* tankönyv, amely *A hősök és archetípusok a populáris kultúrában* című részében fontos szerepet szán a populáris irodalmi alkotások említésének a tananyag részeként, az említésre szánt alkotások körét megnyitja a közoktatásban alulreprezentált médiumok, például a képregény felé. Ebben a fejezetben ugyanis említésre kerül a képregény médiuma és a *Trónok*

harca világa is mint népszerű kortárs fantasy. Ez utóbbinak a tankönyvi főszövegbe emelése ellen emel szót *Hollóy Júlia* (2023), aki bár átfogó tan-
könyvelemzésében kiemeli

az olvasóvá nevelés iránt elkötelezett innovatív szerkesztői intenciókat, problematikusnak ítéli a *Trónok harca* szerepeltetését, ami a szerző szerint „sem a keresztény szemléletnek, sem a korosztálynak nem felel meg az erőszak és a szexualitás megjelenítése miatt, így felmerül a kérdés, hogy miért éppen ezzel a címmel kívánnak kapcsolódni a tankönyv szerzői a célközönség (14–15 éves tanulók) érdeklődési köréhez” (104. o.). Megértem az elemzés írójának aggályait az ábrázolásmód életkorral való összefüggései kapcsán, ám két okból mégis védhetőnek tartom a tankönyv szerzőinek műválasztását. Egyfelől látható, hogy a tankönyvi szövegbe olyan példák gyűjtését végezték el a szerzők, amelyek vagy bizonyos szempontból reprezentatív darabjai a populáris regiszternek, vagy ismertségük/olvasottságuk

révén adekvát példaként szolgálhatnak. George R. R. Martin műve mindkét szempont szerint érvényes választás, egyrészt ugyanis a Tolkien utáni fantasy egyik legmeghatározóbb darabja a viláépítés és narratíva összetettsége révén (vö. *Keserű*, 2021), másrészt az utóbbi évek legnagyobb nézettséget hozó sorozata, tehát feltehetően a megszólított diákok többsége ismeri, találkozott vele.

Ez utóbbi azért is fontos, mert ma egy populáris kultúráról szóló tankönyvi szövegnek nem pusztán a regiszterbe tartozó alkotások ajánlása és ismertetése a feladata, hanem a kultúrában való tájékozódás,

eligazítás segítése is, ez pedig véleményem szerint kizárólag akkor lehetséges, ha a diákok számára releváns kulturális referenciákat ad a tankönyv, nem kerülheti ki tehát egy ilyen meghatározó

populáris fenomén említését, ha be kívánja tölteni funkcióját. Egyedüli bírálatként inkább az fogalmazható meg, hogy a tankönyvi szöveg reflektálatlanul hagyja a *Hollóy* által felkínált szempontokat (2023), azaz nem tér ki a *Trónok harca* ábrázolásmódjának kétségkívül nagykorú befogadókra szabott naturális jellegére. Meglátásom továbbá az is, hogy egy katolikus tankönyv keresztény szemléletének kisebb mértékben kell szelekciós szempontként megjelennie egy irodalmi-kulturális regiszter bemutatásakor, ugyanis a tantervi törzsanyag vonatkozásában sem érvényesíthet ideológiai-vallási kritériumokat a tárgyalásra kijelölt művek kiválasztásakor. Saját tankönyvelemzésemben éppen ezért értékeltem innovatívnak ezt a tankönyvi fejezetet, mert szemléletében elsősorban esztétikai, mítoszkritikai és

keresztény szemléletének
kisebb mértékben kell
szelekciós szempontként
megjelennie

használati/befogadói szempontokat érvényesít, túllépve az ideológiai megfontolásokon.

A tanegységet lezáró kérdések is mind a modern mítoszok köré szerveződnek: érvek gyűjtése Frye mitikus gondolkodásról szóló mottója kapcsán, egy diákok által kedvelt könyv- vagy filmsorozat (pl. *Harry Potter*, *Trónok harca*) hőseinek és cselekményének vizsgálata, mitikus vonatkozások feltárása, vagy a klasszikus mítoszok modern környezetbe való átültetése képregényként. A feladatok között tehát érvelést, korábbi olvasmányélmény feldolgozását és szövegen végzett kreatív gyakorlatot is találunk, ami szintén hozzájárulhat a témakör sokszempontú feldolgozásához. Összegezve tehát: ez az új generációs tankönyv a populáris kultúrát a *helyén* kezeli, arra aktív, működő, saját létjogán a középiskolai ismeretanyagba kerülő kánonként tekint, s szemléletével nem a populáris magas kultúrával szembeni értékkülönbséget, hanem éppen önálló, saját kulturális értékét közvetíti a diákok felé.

ÖSSZEZÉS

Írásomban kvalitatív elemzés tárgyává tettem a 2012-es és 2020-as tantervekhez készített fontosabb irodalomtankönyveket és digitális tananyagokat, annak vizsgálatára

szorítkozva, hogy milyen nézőpontból tárgyalják az egyes oktatási segédletek a populáris kultúrát, illetve hogy szerepeltetnek-e népszerű alkotásokat a tankönyvi szövegben.

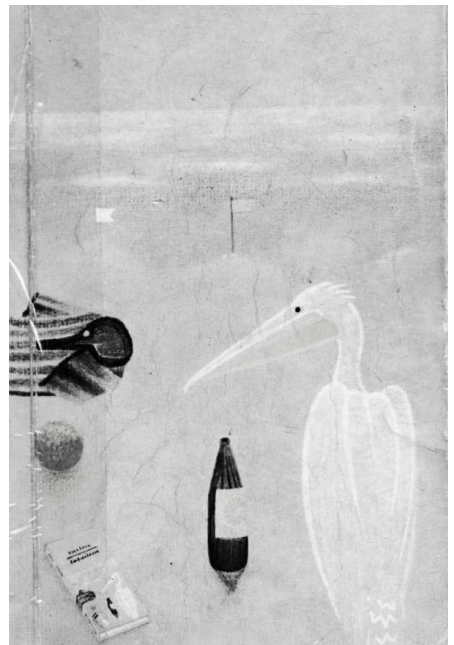
Arra a megállapításra jutottam, hogy több tankönyv is a magasirodalom és populáris irodalom értékalapú megkülönböztetésének mára idejémtúlttá és meghaladottá vált koncepciójában értelmezi és értékeli a populáris kultúrát, annak funkcióját szinte kizárólag a szórakoztatásban jelölve meg. Ebből érthető módon következik az is, hogy e regiszter termékeinek javarészt semmilyen szerepet nem szánnak a tanítási folyamatban, a populáris kultúrát ebben a leegyszerűsítő megközelítésben értelmező tankönyvek sem a főszövegben, sem a feladatokban nem építenek a diákok körében népszerű alkotásokra. Ez azért keserű tanulság, mert egyre nyilvánvalóbb az a szükség és organikus igény, hogy a tanulók érdeklődésének megfelelő kulturális termékek is megjelenjenek a tananyagban.

Údító újdonságot jelent e tekintetben a katolikus hátterű *Irodalom 9.* tankönyv, amely külön fejezetben tárgyalja a populáris kultúrát az antik mitológia tanegységének részeként. Ezt a koncepciót innovatívnak és a téma szempontjából a leginkább előremutatónak tekintem.

IRODALOM

- Angyalné Volant V. (2020): *Irodalom tankönyv 9.* Oktatási Hivatal, Budapest.
- Arató L. (2006): A tananyag kiválasztás- és elrendezés néhány lehetséges modellje. In: Sipos Lajos és Fűzfa Balázs (szerk.): *Irodalomtanítás a harmadik évezredben*. Krónika Nova, Budapest. 113–123.
- Arató L. (2013): Közös és kölcsönös között – új olvasmányok a felső tagozaton (Esettanulmány és ajánlat). *Könyv és Nevelés*. 15. 4. sz., 89–98.
- Arató L. (2017): Tizenkét tézis a magyartanítás válságáról. *Díló*. 27. sz., 66–68.
- Fűzfa B. (2010): *irodalom_09 (Érettségi-központú irodalomkönyvek műszövegekkel)*. Krónika Nova., Budapest.

- Hollóy J. (2023): Katolikus irodalomtankönyv a piacon. S. Pásztor Judit (szerk.): Irodalom 9. (2021). *Új Pedagógiai Szemle*. 73. 5–6. sz., 100–116. Letöltés: https://epa.oszk.hu/00000/00035/00246/pdf/EPA00035_upsz_2023_05-06_100-116.pdf (2024. 04. 13.).
- Horváth Zs. (1996): Tankönyvelemzési szempontok és eljárások, *Új Pedagógiai Szemle*. 46. 10. sz., 37–41.
- Kaposi J. (2012): A tankönyv szerepének változásai. *Iskolakultúra*. 22. 12. sz., 56–70. Letöltés: <https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/21340> (2025. 06. 02.).
- Keserű J. (2021): *Lehetnek sárkányaid is – A fantáziavilágok építése mint kulturális gyakorlat*. Prae, Budakeszi.
- Kojanitz L. (2005): A tankönyvkutatás szerepe és feladatai. *Új Pedagógiai Szemle*. 55. 3. sz., 53–68. Letöltés: <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00090/2005-03-ko-Kojanitz-Tankonyvkutatas.html> (2023. 07. 23.).
- Kiss D. (2017): Mítoszok és mesék határán. Bevezetés *A Gyűrűk Ura* teremtésmitológiájába. In: Zimányi Á. (szerk.): *A MAGYAR TUDOMÁNY ÜNNEPE 2016. Tanulmányok a bölcsészettudományok köréből*. Líceum, Eger. 135–141. Letöltés: http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/5785/1/135_141_Kiss.pdf (2022. 07. 20.).
- Kiss D. (2020): Olvasóvá nevelés és a populáris irodalom – Eltérő irodalmi regiszterek szerepe a tanításban a Nemzeti alaptanterv tükrében. In: Fodor J. P., Mizera T. és Szabó P. K. (szerk.): *„A tudomány ekként rajzolja világot” – Irodalom, nevelés és történelem közös metszetei II*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest. 38–58.
- Kiss D. (2021a): Irodalomtanítás a digitális fordulat határán. *Korunk*. 32. 2. sz., 66–72.
- Kiss D. (2021b): A Ruhásszekrényen át az Olümposzra I. In: Medovarszki I. (szerk.): *Tantárgy-pedagógiai kaleidoszkóp: 2021 – Pedagógiai, neveléstudományi és szakmódszertani tanulmányok*. Magánkiadás, Békéscsaba. 81–91. Letöltés: http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/7313/1/81_91_Kiss.pdf (2023. 08. 14.).
- Kiss D. (2022a): A Ruhásszekrényen át az Olümposzra II. In: Medovarszki I. (szerk.): *Tantárgy-pedagógiai kaleidoszkóp: 2022 – Pedagógiai, neveléstudományi és szakmódszertani tanulmányok*. Magánkiadás, Békéscsaba. 13–24. Letöltés: https://publikacio.uni-eszterhazy.hu/8059/1/13_Kiss.pdf (2023. 08. 14.).
- Kiss G. és Tankóné (2020): *Szines irodalom 9*. Oktatási Hivatal, Budapest.
- S. Pásztor J. (szerk.; 2021): *Irodalom 9*. Szent István Társulat, Budapest.
- Pethőné Nagy Cs. (2016): *Irodalom 9*. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Eger.
- Shoemaker, F. (1962): Textbooks in American education. *The Education Quarterly* vol. 14. 54. sz., 108–115.
- Szűts Z. (2020): Digitális pedagógia módszertanok a VUCA (gyorsan változó, kiszámíthatatlan, bonyolult, ellentmondásos) világában. *Iskolakultúra*. 30. 7. sz., 76–88. Letöltés: <https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/33483> (2022. 07. 20.).
- Szűts Z. (2021): (Táv)oktatás a koronavírus idején. *Korunk*. 3. 2. sz., 9–16. Letöltés: http://real.mtak.hu/122665/1/is-there-a-teacher-in-this-class-distance-learning-in-the-time-of-covid-19_ContentFile-PDF.pdf (2022. 07. 20.).

A Leena Krohn Emberruhában című ifjúsági regénye magyar kiadásának (Móra, 1987, ford. Fehérvári Győző) címlapján szereplő illusztráció egy nagyobb részlete. Olajos György munkája. Puhára olvasott, ragasztott példányról fotózva